

УДК 373.3.015.31

DOI: 10.31376/2410-0897-2020-1-42-130-139

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Кловак Галина Тихонівна

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: klovak.halyna@gmail.com

Собко Валентина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: vsobko105@gmail.com

У статті розкриваються теоретичні засади розвитку критичного мислення особистості в контексті сучасної школи. Проблема розвитку критичного мислення учнів початкової школи висвітлюється в контексті порівняння досвіду США та України. Авторами статті узагальнено результати аналізу педагогічної діяльності учителів початкових класів сучасної школи України та свій власний досвід роботи в США. На основі цього визначаються психолого-педагогічні умови розвитку критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи.

***Ключові слова:** критичне мислення, розвиток, рівні розвитку критичного мислення, соціальна компетентність учня, тестові методики, психолого-педагогічні умови розвитку критичного мислення.*

Постановка проблеми. Сучасна наука та практика визначає навичку критичного мислення особистості як одну із провідних в рейтингу навичок професійної діяльності. Значимість цього підтверджується практикою широкого використання технологій розвитку критичного мислення учнів інших передових країн світу. Зокрема, Національні стандарти США визначають критичне мислення як важливу умову формування навичок трансформації і пристосування до сьогодення, тому у змісті навчальних програм різних дисциплін цьому аспекту розвитку приділяється значна увага [23, с.7].

Ураховуючи це, реформування системи початкової освіти в Україні зумовлює пошук нового змісту, форм, методів та засобів навчання, спрямованих на розвиток критичного мислення учнів, в тому числі і молодших школярів. У цьому зв'язку головним елементом Нової української школи мають стати такі методики та технології, які б допомогли навчити дітей критично мислити, аналізувати та висловлювати свою позицію. Тож проблема розвитку критичного мислення в учнів початкової школи України є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку критичного мислення учнів присвячена низка досліджень як теоретичного, так і практичного характеру. Питання розвитку критичного мислення в учнів розглядалось у таких напрямках: методологічні засади дослідження проблеми критичного мислення (зарубіжні вчені – Б. Блум, А. Кроуфорд, Р. Фостер, Р. Стобах та ін., українські вчені – О. Чуба, С. Терно, О. Тягло та ін.), сутність та структура критичного мислення особистості (Б. Блум, А. Кроуфорд, Д. Перкінс, Е. Сміт, Р. Фостер, Дж. Стіл та ін.), упровадження технології розвитку критичного мислення у процесі навчання деяких дисциплін (Т. Воропай, Д. Десятов, О. Марченко, О. Пометун, А. Терлецька, О. Тягло та ін.). Особливості формування критичного мислення у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки вивчали С. Доценко, Т.Олійник, А.Петрик, О.Пономарьова, А.Ткаченко та ін. Проблеми формування готовності майбутніх учителів до різних інноваційних педагогічних технологій досліджували В. Беспалько, П. Воловик, І. Дичківська, В. Євдокимов, М.Кларін, О. Комар, О. Пехота, О. Пометун, І. Прокопенко, А. Мартинець та ін. Деякі аспекти дослідження підготовки майбутнього вчителя до розвитку критичного мислення учнів молодшого шкільного віку зустрічаються в працях Т. Васютиної, Г.Волошиної, Н.Гадасюк, Л.Роєнко та ін.

Проте аналіз результатів останніх досліджень в Україні, а також наше спостереження та аналіз роботи вчителів засвідчують, що проблема розвитку критичного мислення в учнів початкової школи залишається однією з актуальних в сучасній шкільній практиці.

З огляду на це **метою публікації** є обґрунтування навчально-методичного супроводу щодо розвитку критичного мислення учнів молодшого шкільного віку в умовах початкової освіти сучасної Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Вперше критичне мислення було впроваджено в школах США в 1956 році, коли Бенджамін Блум [19; 23] розробив класифікаційну систему об'єктів мислення (Taxonomy of Educational Objectives). Учителі та інші фахівці побачили в ній шлях до оцінки рівня мислення школярів. Ця класифікація містить визначення 6 рівнів мислення:

- 1) знання про проблему;
- 2) розуміння проблеми;
- 3) використання знань;
- 4) аналіз знань;
- 5) синтез знань;
- 6) еволюція (перевірка, критика та вдосконалення) [19; 23].

Пізніше науковці вдосконалили ці рівні, визначивши їх як:

- 1) пам'ятати (узнавати, повторювати);
- 2) розуміти (представляти іншими словами, наводити приклади, класифікувати, порівнювати, пояснювати);
- 3) використовувати, вживати (де?);
- 4) аналізувати (розкладати на частини, диференціювати, організовувати);
- 5) еволюція (перевіряти, критикувати);
- 6) творити (генерувати ідеї творення, прогнозувати, планувати, визначати ефективність, упроваджувати в життя) [23].

У зарубіжній літературі розроблено запитання і завдання для розвитку кожного рівня, для кожного етапу, які рекомендовано використовувати і в початковій школі [23, с.41–46]. Дослідження доводять, що всі 6 етапів-рівнів можна вже формувати в початковій школі [23].

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що критичне мислення – це активна цілеспрямована сила прийняття (побудови, творення) певного рішення, побудованого на основі нашого власного знання та поглядів, а також на основі аналізу інших поглядів з урахуванням різних уточнень та вдосконалення нашого розуміння проблеми [3; 6; 7; 12; 23]. Дослідники визначають, що критичне мислення – це глибокий процес знань ідентифікувати зв'язки навколо проблеми і знайти потенційні креативні рішення її [18; 19; 21; 23].

Науковці наголошують, що люди з критичним мисленням мають властивість бачити правду навіть там, де вона знаходиться в контрпозиції до довготривалих звичок та традицій [23, с. 9]. Також існує твердження, що критичного мислення не навчають, а його розвивають.

Дослідження означеної проблеми потребує висвітлення особливостей навчання критичного мислення. Проведене спостереження за навчально-виховним процесом у закладах загальної середньої освіти України дало змогу визначити, що у більшості випадків традиційне навчання учнів побудоване в основному на накопиченні знань, що в процесі відповідного викладання мимовільно знижує в учнів мотивацію до мислення і міркування. Часто на уроках говорять і активно діють переважно вчителі, а учні залишаються пасивними слухачами. Багато висловлювань педагогів є твердженнями, а не запитаннями. Коли вчителі ставлять запитання, вони здебільшого очікують на швидку відповідь і, якщо учні затримуються з поясненнями, починають самі відповідати на свої запитання.

Часто відповіді дітей оцінюються твердженнями «так», «ні», «правильно», «неправильно». Це засвідчує, що педагоги не беруть до уваги, що відчуває учень, коли вчитель заперечує йому або оцінює словом «неправильно», що відчувають інші діти, як вони реагують на таку оцінку судження однокласника. Учитель має пам'ятати, що школярі на

неправильні відповіді учнів реагують негативно, тому наступного разу учень буде боятися висловлювати свою думку, своє судження, оскільки він не захоче отримати негативну для себе оцінку «неправильно» або «ні».

Розуміння вчителем гуманістично спрямованої методики навчання, побудованої на повазі до іншої альтернативної думки із застосуванням заохочення, а не покарання за неправильну, з точки зору вчителя, відповідь, є важливою умовою розвитку у дітей критичного мислення. Власний досвід роботи автора в американській школі показав, що вчителі завжди заохочують дітей висловлювати свою точку зору, якою б незвичною вона не була. Дітей різного віку (а також і дорослих) учать не боятися помилок. Твердження, що «всі помиляються, коли навчаються», є пріоритетним у навчанні здобувачів освіти різного віку, і молодших школярів особливо. У випадках, коли відповідь учня здається вчителю неправильною, вчитель запитує «Чому ти так думаєш? Поясни, будь ласка!».

Слід звернути увагу на те, що традиційно в українській школі процес оволодіння знаннями сприймається вчителем як еквівалент запам'ятовування, тому більшість учнів вважає, що, якщо вони повторюють сказане вчителем або прочитане в підручнику, то мають знання. У спробах постійно зводити складне до простого, даючи учням формули, схеми, короткі відповіді та алгоритми для запам'ятовування і практики, вчителі сподіваються, що в такий спосіб учні зрозуміють те, що вивчають. Традиційні інструкції та подібна практика недостатньо акцентують увагу на розумінні проблеми, на варіантах її рішення. Ми говоримо за варіанти рішення, а не вирішення проблеми єдиним правильним шляхом.

Навчальні підручники для початкової школи та практика роботи вчителів здебільшого зорієнтовані на традиційну реалізацію освітніх завдань: повторити, обчислити, порівняти, скласти тощо. При цьому застосовуються в основному традиційні методи опитування, спрямовані на розвиток процесу розуміння та запам'ятовування (запитання типу: Що? Хто? Де? Коли? Як?). Традиційними в основному є і методи опитування у формі відповіді на конкретне питання чи розповіді про якийсь факт, його пояснення і розуміння, тобто увага зосереджується на відтворенні знань учня і запам'ятовуванні.

Практика роботи в європейських школах та школах США, як показує дослідження, широко застосовує інші методи, що спрямовані на розвиток мислення дітей, на нетрадиційні рішення проблеми. Зокрема, активно використовуються тестові методики як методики навчання, вибору та оцінки знань учнів, що розраховані не тільки на перевірку засвоєних знань, але й на різноманітний вибір вирішення проблеми, що в кінцевому варіанті стимулює учнів до роздумів про альтернативні варіанти вирішення завдання, добір нетрадиційних варіантів рішення. Такий підхід дає можливість використовувати методи аналізу та синтезу під час вирішення проблеми тощо (Наприклад: Яка може бути друга назва розповіді? Що ти про це думаєш? Що означає ...? Чому так сталося? Яка твоя думка? Який може бути інший варіант рішення? Що краще? тощо). Означені методики, як переконує досвід, спрямовані на розвиток вищих рівнів критичного мислення за класифікацією Б. Блума [1; 20; 22].

Сучасні дослідники тестових технологій вказують на те, що тести (і в початковій школі зокрема) – це досконала технологія контролю знань, що забезпечує гуманність, рівність, демократичність, самостійність оцінювання знань[1]. А це означає, що використання методів тестування в початковій освіті сприяє розвитку в учнів таких важливих якостей критичного мислення, як самостійність, демократичність (право вибору відповіді), рівність (сміливість висловлювати свою думку за відсутності страху або ж його зменшення) тощо.

Зарубіжна, а особливо американська, школа має значний досвід формування критичного мислення в учнів. Тому ми насамперед спробували проаналізувати зміст підручників американської (в одній книжці представлено матеріал із математики, читання, письма, граматики і карти) та української школи відносно означеної проблеми. Порівняльний аналіз підручників для початкової школи США [22] та України [2; 5] з цієї проблеми показує,

що сучасні підручники України яскраво представлені матеріалами про природу рідного краю та національну культуру українського народу. В підручниках широко використані народні казки, твори відомих письменників. Практичний досвід учителів початкових класів підтверджує те, що українські школярі слухають і читають багато казок. Слід також додати, що педагоги на уроках пропонують безліч різноманітних ігор, де учні використовують різні предмети навколишнього середовища. Спостереження дає змогу зробити висновок, що в українських школярів на достатньому рівні розвивається уява і фантазія, вони вчаться знаходити головне, висловлювати свої почуття, ставлення до текстової інформації. Однак, коли говорити про змістовий компонент критичного мислення учнів, який побудований не просто на знаннях, а на фактичному (реальному) матеріалі, його аналізі, критиці, прийнятті рішень, то цей рівень реалізувався недостатньо. І однією з таких причин, на нашу думку, є те, що вчителі мало використовують матеріали з реального життя суспільства.

Варто зауважити, що в американських підручниках зміст навчального матеріалу загалом побудований на зв'язку з життям, на яскравих прикладах життя відомих людей та актуалізації знань дітей про навколишнє соціальне середовище. У змісті американських підручників зустрічаємо матеріал про різні методи комунікації в сучасному світі (сучасні телефони, Інтернет, їх виникнення та перспективи), про комерційне телебачення (як там заробляють гроші і скільки), про найбільш популярну їжу, її користь та шкідливість, про спорт (це захоплення чи бізнес, заробітки грошей), про медицину (її структуру на рівні поліклініки та організацію роботи) тощо.

Порівняльний аналіз запитань в українських та американських підручниках дав змогу визначити, що в підручниках для учнів України запитання здебільшого побудовані так, що більше стосуються розвитку початкових рівнів критичного мислення – «запам'ятати», «зрозуміти», «пояснити», «використати знання». В американських підручниках після кожної розповіді подається низка тестових запитань-завдань, спрямованих на різні рівні розвитку мислення.

По-різному в підручниках представлений зміст, що стосується формування соціальних компетентностей, тобто компетентностей, пов'язаних із реальним життям людини в суспільстві.

В американських підручниках є багато матеріалів, в яких розкриваються взаємини дитини з суспільством: як себе поводити на вулиці з незнайомими людьми; знання про навколишній світ та комунікації (з поліцією, лікарями, вчителями, продавцями, соціальними працівниками) тощо. Українські видання, на наш погляд, матеріалу такого змісту містять недостатньо. На змісті текстів підручників учні частіше вчаться, як себе поводити в лісі, на природі, дома серед своїх рідних, дотримуватися етикетних правил спілкування, але мало знають, як себе поводити в реальному житті серед великої кількості незнайомих людей: не знають, що робити, коли залишаються наодинці серед багатолюдної вулиці, до кого звертатися (ці теми майже відсутні в українських виданнях); не всі діти знають, куди телефонувати, коли попали в якусь біду, вони мало обізнані з проблемою безпеки в суспільному середовищі: кому вірити, а кому – ні тощо.

Досвід переконує, що засвоєння здобувачами освіти знань, коли вони звертаються до окремих життєвих фактів, аналізують їх та приймають певні рішення, є знаковими в процесі розвитку критичного мислення.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що:

- критичне мислення є самостійним процесом і носить індивідуальний характер;
- розвиток критичного мислення учнів початкової школи України відповідно до шкали Б.Блума є невисоким і найчастіше відповідає першому, другому та третьому рівням (із шести визначених) [19; 23];
- критичне мислення нерозривно пов'язане з соціалізацією особистості, з реальним життям людини, з реальними фактами, правдивою інформацією;
- робота вчителя на уроках у початковій школі має бути спрямована на виконання

завдань (у процесі роботи з підручниками та додатково дібраним матеріалом), які б відповідали формуванню в учнів соціальної компетентності, що нерозривно зв'язана з розвитком критичного мислення.

Новий Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) орієнтує вчителів на розвиток у школярів критичного і системного мислення, формування здатності логічно обґрунтовувати позицію, вміння приймати рішення, розв'язувати проблеми тощо [8, с. 93]. У нових підручниках з мовно-літературної освіти (автори О. Савченко К. Пономарьова, М. Вашуленко, О. Вашуленко та ін.) для реалізації змістових ліній чинних програм задіяно стратегії розвитку критичного мислення: постановка запитань різного рівня складності; розуміння того, що на одне запитання можуть бути різні відповіді, й помилкові зокрема; прийоми вдумливого читання; завдання для дослідницької діяльності, вирішення проблемних ситуацій, що трапляються у житті сучасної дитини тощо.

Важливим завданням курсів «Українська мова», «Читання» є формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей [8, с. 194]. Із цією метою в новому Букварі [5] запропоновано GR-коди з посиланнями на аудіофайли, які містять текстовий матеріал для слухання. Після прослуховування тексту учні мають можливість узяти участь в його обговоренні, поділитися своїми враженнями й емоціями від почутого, розповісти, що зацікавило в усному повідомленні тощо.

Ефективними є завдання, спрямовані на розвиток умінь правильно відповідати на запитання, ставити запитання іншим, вступати в діалог на доступні теми, самостійно будувати зв'язне висловлювання за ілюстративним матеріалом, на основі прослуханого тексту або випадку з життя. Дібрані вчителем теми для спілкування мають допомагати учням орієнтуватися в навколишньому світі, сприяти формуванню відповідного ставлення до різних подій і явищ.

У роботі з розвитку критичного мислення значне місце необхідно відводити мовно-літературним вправам дослідницького спрямування, які мають на меті навчити учнів початкових класів виокремлювати проблему та розглядати її з різних точок зору, оцінювати ситуацію, робити припущення, висловлювати власну позицію, вибирати зі свого словникового запасу для вираження думки ті слова, які найбільше відповідають змісту висловлювання тощо.

Ефективність такої роботи значно підвищується, якщо педагог зуміє створити в класі безризиковий освітній простір, забезпечити творче співробітництво учня і вчителя.

Пропонуємо приклад розповіді з читання про *булінг* для учнів 3–4 класів, складеної магістрантом нашого університету в процесі опанування курсу «Теоретико-методологічні основи початкового навчання». Мета цієї розповіді – дати учням уявлення про це поняття, формувати гуманістичне ставлення до навколишнього світу, до людей, які нас оточують, допомогти зрозуміти причини виникнення булінгу, виробляти вміння протистояти цьому явищу. Реалізація мети є важливим аспектом формування соціальних компетентностей та розвитку критичного мислення учнів.

Про булінг

Хто з вас не читав казку Ганса Крістіана Андерсена «Гидке качення»? Це історія про маленького лебедя, який із незрозумілих причин потрапив до родини качок. Тільки-но він появився з яйця – отримав прізвисько Гидке каченя за свою непоказну зовнішність, відмінну від родичів-качок...

Ця розповідь-казка про таке явище, як «булінг». Таке часто, на жаль, трапляється в нашому житті, коли люди через якісь забобони або несхожість починають погано ставитись до тих, хто відрізняється від інших. Це також часто трапляється і серед дітей.

Булінг – це агресивна поведінка однієї людини стосовно іншої, це цькування дітей однолітками в дитячих колективах. Жертвами булінгу найчастіше стають діти, які чимось відрізняються від інших, наприклад: скромно одягнуті, з іншим кольором шкіри, з іншим ростом – занадто маленькі або ж занадто високі, замкнені в собі тощо. Раніше таких дітей називали «білі ворони». Такі діти не можуть захищатися, протистояти агресії, вони бояться, замикаються в собі, недовірливі. Тому агресори їх не бояться і починають принижувати.

Варто всім нам знати, що кожна людина має свої права і ніхто не має права принижувати її гідність. Але варто знати також, як потрібно себе поводити в таких ситуаціях. Найперше, ми маємо розказати про це дорослим, яким ми довіряємо і які можуть нам допомогти. А найголовніше – ми всі маємо знати, як подолати це ганебне явище. Якраз про це ми будемо говорити на інших уроках.

Тестові запитання, які спрямовані на розвиток різних рівнів критичного мислення:

1. Що таке «булінг»?
А) комп'ютерна гра; Б) приниження дітей однолітками; В) новий мультфільм;
Г) позитивні відносини в колективі.
2. Хто найчастіше стає жертвами булінгу?
А) хлопчики; Б) дівчатка; В) ті, які мають авторитет в колективі;
Г) ті, хто чимось відрізняється від інших.
3. Як раніше називали дітей, які за певними характеристиками відрізнялись від інших?
А) чорний лебідь; Б) сіре мишеня; В) хитрий лис; Г) білі ворони.
4. Як би ти назвав/ назвала цю розповідь?
А) Білі ворони; Б) Гидке каченя; В) Про дружбу; Г) Булінг – це погано!
5. Чи зустрічав/зустрічала ти у своєму житті таке явище?
А) Так; Б) Ні.
6. Розкажи про приклади, які ти зустрічав/зустрічала в житті. Обґрунтуй, як ти до цього ставишся.

Робота над текстовою інформацією такого типу сприяє формуванню в учнів умінь виділяти необхідну інформацію, аналізувати та оцінювати вчинки, висловлювати власну позицію, спонукає до самостійного прийняття рішень, що є важливими умовами розвитку критичного мислення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі аналізу наукової літератури, результатів опитування вчителів, аналізу їхньої діяльності з означеної проблеми ми визначили, що найважливішими психолого-педагогічними умовами розвитку критичного мислення в учнів молодшого шкільного віку сучасної Нової української школи є:

- подолання вчительських стереотипів «Я знаю, як правильно, і вас цього навчу» і заміну їх на прийняття іншої думки типу «Чому ти так думаєш?», що сприятиме розвитку мислення;
- основною моделлю навчання учнів має бути поєднання індивідуальної та групової роботи з різноманітною інтерактивною взаємодією;
- широке застосування методів заохочення за активну участь дітей у дискусіях, постановці запитань, виконанні проблемно-пізнавальних завдань, за висловлювання власних думок і поглядів та їх обґрунтування;
- початковий процес необхідно будувати так, щоб було якнайбільше запитань проблемного характеру; вчитель має запитувати більше, ніж відповідати;
- концентрувати увагу в оволодінні знань не тільки на запам'ятовуванні, алей на розумінні, аналізі, синтезі, пошуку рішень, нестандартних підходів до вирішення проблеми;
- спрямовувати навчальний процес на самостійне дослідження та конструювання знань;

- широке використання тестових технологій навчання як технологій вибору рішень, контролю знань, гуманності, рівності, демократичності, самостійного оцінювання знань;
- визнання права учнів робити помилки (націлювати, що будь-які кроки вперед неминучі без помилок; той, хто вчиться – той і помиляється); вчитель має сприймати помилку як невід'ємну частину навчального процесу (діти мають розуміти, що помилятися під час навчання є нормально);
- формування інформаційного запиту учнів для Google, вміння використовувати Інтернет у пошуку правдивої інформації;
- спрямування уваги на те, що люди з критичним мисленням не довіряють усьому, що вони бачать, чують або читають; люди застосовують різноманітні методи і прийоми для перевірки свого мислення та думки інших;
- широке використання в навчальному процесі принципу зв'язку з реальним життям (особливу увагу при цьому концентрувати на формуванні соціальної компетентності школяра як основної моделі, в структурі якої функціонує критичне мислення).

Ми розглянули лише окремі аспекти проблеми розвитку критичного мислення учнів початкових класів. Проте ця проблема вимагає різнобічного аналізу досліджуваного напрямку. Нашими пропозиціями наступних наукових пошуків є: використання тестової методики в розвитку критичного мислення молодших школярів; вплив кейс-технології в підготовці майбутнього вчителя до розвитку критичного мислення учнів; критичне мислення в контексті формування соціальної компетентності учнів; розвиток критичного мислення в контексті соціально-емоційного та етичного навчання (softskills) та ін.

Список використаної літератури

1. Балан О. Застосування тестового контролю в початковій школі. *Заступник директора школи*. 2013. №11. С. 25 – 32.
2. Большакова І. О., Пристінська М. С. Українська мова. Буквар : підруч. для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 80 с. :іл.
3. Букша Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Харків: Основа, 2007. 108 с.
4. Васютіна Т. М., Гадасюк Н. В. Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку критичного мислення в молодших школярів. *Підготовка фахівців у сфері освіти та освітнього менеджменту: Європейський вимір: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 29–30 березня 2018 р.* Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 26–28.
5. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В. Українська мова. Буквар : підруч. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. К. : Видавничий дім «Освіта», 2018. 112 с. :іл.
6. Волошина Ганна, Росенко Людмила Підготовка майбутнього вчителя до застосування прийомів розвитку критичного мислення на уроках літературного читання // Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи / Гол. ред. Безлюдний О. І. – Випуск 57, 2017. С. 16–25.
7. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. – Х. : Основа, 2007. – 110 с.
8. Державний стандарт початкової освіти // Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 класи. – К. ТД «Освіта-Центр +», 2018. С. 92–121.
9. Доценко С. О. Критичне мислення як основа процесу прийняття педагогічних рішень. Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців: Зб. наук. праць. Харків: Стиль-Іздат, 2007. С. 19–25.
10. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. Рига, 1995. 176 с.
11. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. К.: А. С. К., 2004. 192 с.
12. Пугівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: метод. Посіб. Для вчителів / О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.
13. Стіл Дж., Мередит К., Темпл Ч. Методи сприяння розвитку критичного мислення: посібник I – II. Науково-методичний центр розвитку критичного та образного мислення «Інтелект», 1998. 76 с.
14. Терно С. Критичне мислення – середньовічна відсталість? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2013, Вип. XXXVII. С. 301–306.
15. Ткаченко Л. І. Формування критичного мислення у майбутніх учителів початкової школи: навч.-метод. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 122 с.
16. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 189 с.

17. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.
18. Шеремет М. Критичне мислення: діяльнісний підхід. *Шлях освіти : науково-методичний журнал*. 2004. № 4. С. 28–31.
19. Bloom, B.S. (Ed.). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*, by a committee of college and university examiners. Handbook 1: Cognitive domain. New York: David McKay. 1956.
20. Foster, Ruth. *Analogies for critical thinking. Grades 1-2*. Garden Grove. California. Teacher Created Resources. 2018. 64 s.
21. Paul Richard W. *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ, 1990. 575 s.
22. *Scholastic Success with 3rd grade. Workbook: Math, Reading, Writing, Grammar, Maps*. – New York. Toronto. London. Auckland. Sydney. – Scholastic Teaching Resources.- 2003. 416 s.
23. Stobaugh, Rebecca. *Assessing critical thinking in elementary schools: meeting the common core*.- Routledge, Taylor & Francis Group New York London, 2013. 160 s.

TO THE PROBLEM OF DEVELOPING PRIMARY SCHOOL PUPILS' CRITICAL THINKING IN UKRAINE

Klovak Halyna

doctor of pedagogical sciences, associate professor of primary education pedagogy and psychology department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Sobko Valentyna

candidate of pedagogical sciences, associate professor of primary education theory and methods department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Modern science and practice defines the critical thinking skills of the individual as one of the leading in the rating of professional skills. The importance of it is confirmed by the practice of widespread using the technology for developing students' critical thinking in other advanced countries of the world.*

Against this background, reforming the primary education system in Ukraine necessitates the search for new content, forms, methods and teaching aids aimed at developing the critical thinking of students, including primary school pupils. In this regard, the main element of the New Ukrainian School should be such techniques and technologies that would help teach children to think, analyze and express their position critically.

The purpose of the article is to substantiate educational and methodical support for the developing critical thinking of the primary school pupils in the context of the primary education of the modern New Ukrainian school.

Methods. *Analysis of pedagogical literature, comparative method, analysis of educational literature, pedagogical observation, activity product analysis, questionnaire, practical (experimental).*

Results. *Educational and methodical support for primary school teachers in the process of developing students' critical thinking is defined as a set of teacher's competencies aimed at understanding the content of the developing different levels of critical thinking according to B. Bloom's cognitive taxonomy. Given that according to the B. Bloom taxonomy, the developing primary school pupils' critical thinking in Ukraine is most often in line with the first, second and third levels. The content of the tasks for primary school pupils should also be directed to the developing the fourth, fifth and sixth levels, i.e., to analyze parts, (differentiate, organize), evolve (test, critique), create (generate ideas, create, predict, plan, determine efficiency, implement). An important condition for the developing students' critical thinking is also the teacher's understanding of the problems of forming the socialization of the student's personality, linking learning with real knowledge and the environment, taking into account his personality, the use of group and independent work.*

Originality. *The educational and methodical support for the content of the work of primary school teachers of the modern New Ukrainian School on the problem of developing the student's*

critical thinking.

Conclusion. *We have determined that the most important psychological and pedagogical conditions for the developing primary school pupils' critical thinking in the modern New Ukrainian School are:*

- overcoming teachers' stereotypes «I know how to teach you right and teach you» and replacing them with a different reasoning, such as «Why do you think so?»*
- the basic model of student learning should be – the combination of individual and group work with a variety of interactive forms of work;*
- building the initial process so that there are as many issues as possible, a teacher should ask more than answer;*
- focus on mastering knowledge not only on memorization, but also on understanding, analysis, synthesis, searching for solutions, non-standard approaches to solving the problem;*
- to direct the educational process to independent research and construction of knowledge;*
- to widespread using the test educational technologies as decision-making technologies, knowledge control, humanity, equality, democracy, self-assessment;*
- recognize the right of pupils to make mistakes (to aim that any steps forward are inevitable without mistakes; the one who learns is wrong); a teacher should perceive the mistake as an integral part of the educational process (children should understand that it is normal to make mistakes in learning);*
- forming a student information request for Google, the ability to use the Internet to find true information;*
- drawing attention to the fact that people with critical thinking do not trust everything they see, hear or read. People use a variety of methods and techniques to test their thinking and the thoughts of others;*
- make extensive use of the principle of communication with real life in the educational process, with particular emphasis on the realization of the forming the social competence of the student as the basic model in the structure of which critical thinking functions.*

Key words: *the critical thinking, the development, the levels of critical thinking development, the student's social competence, test methods, the psychological and pedagogical conditions of developing critical thinking.*

References

1. Balan O. Zastosuvannia testovoho kontroly v pochatkoviy shkoli. *Zastupnyk dyrektora shkoly*. 2013. №11. s. 25-32 [in Ukrainian].
2. Bolshakova I. O. Ukrainska mova. Bukvar: pidruchnyk dlya 1 klasu zakladiv zahalnoyi serednioyi osvity (u 2 chastynah): Chastyna 1 / I. O. Bolshakova, M. S. Pristinska. Kharkiv: vydavnytstvo : «Osnova», 2007. 108s. [in Ukrainian].
3. Buksha N. V., Dementievska N. P. Krytychne myslennia: yak tsioho navchaty. Kharkiv: «Osnova», 2007. 108 s. [in Ukrainian].
4. Vasiutina T. M., Hadasiuk N. V. Teoretychni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do rozvytku krytychnoho myslennia v molodshykh shkoliariv. *Pidhotovka fakhivtsiv u sferi osvity ta osvitnioho menedzhmentu: Yevropeiskiy vymir: Materialy Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*. Cherkasy, 29-30 bereznya: Vydavets Chabanenko Y. A. 2018. s. 26-28 (in Ukrainian).
5. Vashulenko M. S. Ukrainska mova. Bukvar: pidruchnyk dlya 1 klasu zakladiv zahalnoyi serednioyi osvity (u 2 chastynakh). Chastyna 1. K.: Vydavnychiy dim «Osvita», 2018. 112s. [in Ukrainian].
6. Voloshyna Hanna, Royenko Lyudmyla. Pidhotovka maybutnioho vchytelia do zastosuvannia pryiomiv rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh literaturnoho chytannia. *Psykhologo-pedahohichni problem suchasnoyi shkoly / Gol. red. Bezlyudnyy O. I. Vypusk 57, 2017. s. 16–25* [in Ukrainian].
7. Vukina N. V., Dementievska N. P. Krytychne myslennia: yak tsioho navchaty. Kharkiv: Osнова, 2007. 110 s. [in Ukrainian].
8. Derzhavniy standart pochatkovoyi osvity. Typovi osvitni prohramy dlya zakladiv zahalnoi serednioyi osvity: 1-2 klasy. K. TD «Osvita-Tsentr+», 2018. s. 92–121 [in Ukrainian].
9. Dotsenko S.O. Krytychne myslennia yak osnova protsesu spryyniattia pedahohichnykh rishen. *Pedahohichni umovy informuvannia profesiynoyi spriamovanosti maybutnikh fahivtsiv: Zb. nauk. prats*. Kharkiv: Stil-Izdat, 2007. S. 9–25 [in Ukrainian].

10. Klarin M. V. Innovatsiyy v mirovoy praktike : obuchenie na osnove issledovaniya, igry i diskusii. Riga, 1995. 176 s. [in Russian].
11. Pometun O., Pirozhenko L. Suchasniy urok. Interaktivni tekhnolohiyi navchannia: naukovometodychniy posibnyk. K.: A.S.K., 2004. 192 s. [in Ukrainian].
12. Pometun O. I., Suschenko I. M. Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoyi shkoly: met. posibnyk dlia vchyteliv. K., 2017. 96 s. [in Ukrainian].
13. Stil L., Meredit K., Templ Ch. Metody spryyannia rozvytku krytychnoho myslennia: posibnyk 1-2. Naukovometodychny i tse ntr rozvytku krytychnoho ta obraznoho myslennia «Intelect», 1998. 76 s. [in Ukrainian].
14. Terno S. Krytychne myslennia – sere dnyovichna vidstalist? Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho universytetu, 2013, Vypusk 37. S. 301–306 [in Ukrainian].
15. Tkachenko L. I. Formuvannia krytychnoho myslennia u maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly: navch.-metod.posibnyk. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. 2015. 122 s. [in Ukrainian].
16. Tiahlo O. V. Krytychne myslennia: Navchalniy posibnyk. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova», 2008. 189s. [in Ukrainian].
17. Chuba O. Formuvannia krytychnoho myslennia yak psykhologichno-pedahohichna problema suchasnosti. Pedahohika i psyholohiya profesiynoi osvity. № 3. S. 202–208 [in Ukrainian].
18. Sheremet M. Krytychne myslennia: diyalnisniy pidkhd. *Shliakh osvity: naukovometodychniy zhurnal*. 2004. № 4. S. 28–31 [in Ukrainian].
19. Bloom B. S. (Ed.). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals, by a committee of college and university examiners. Handbook 1: Cognitive domain. New York: David McKay. 1956.
20. Foster Ruth. Analogies for critical thinking. Grades 1-2. Garden Grove. California. Teacher Created Resources. 2018. 64 s.
21. Paul Richard W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ, 1990. 575 s.
22. Scholastic Success with 3 rd grade. Workbook: Math, Reading, Writing, Grammar, Maps. New York. Toronto. London. Auckland. Sydney. Scholastic Teaching Resources. 2003. 416 s
23. Stobaugh Rebecca. Assessing critical thinking in elementary schools: meeting the common core. Routledge, Taylor & Francis Group New York London, 2013. 160 s.

К ПРОБЛЕМЕ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ

Кловак Галина Тихоновна

доктор педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии начального образования
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

Собко Валентина Алексеевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики начального образования
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

В статье раскрываются теоретические основы развития критического мышления личности в контексте современной школы. Проблема развития критического мышления учащихся начальной школы освещается в контексте сравнения опыта США и Украины. Авторами статьи обобщены результаты анализа педагогической деятельности учителей начальных классов современной школы Украины и свой собственный опыт работы в США. На основе этого определяются психолого-педагогические условия развития критического мышления младших школьников в условиях Новой украинской школы.

Ключевые слова: критическое мышление, развитие, уровни развития критического мышления, социальная компетентность ученика, тестовые методики, психолого-педагогические условия развития критического мышления.

Отримано редакцією 10.02.2020 р.